

: રૂપરેખા :

- 16.0 ઉદ્દેશો
- 16.1 પ્રસ્તાવના
- 16.2 મૂલ્યાંકન માટેની જરૂરીયાત
- 16.3 ગુણવત્તા ચકાસણી
- 16.4 નેટ ઉપર મૂલ્યાંકન સાધનો
- 16.5 માહિતી સાધન સામગ્રીઓની મૂલવણી
- 16.5.1 મૂલ્યાંકન ધોરણોના પ્રકારો
- 16.5.2 મૂલ્યાંકન માટે વર્ગીય ધોરણો
- 16.5.3 મૂલ્યાંકન માટે ચોક્કસ ધોરણો
- 16.6 સારાંશ
- 16.7 તમારી પ્રગતિ ચકાસો.ના ઉત્તરો
- 16.8 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 16.9 સંદર્ભો અને વિશેષ વાંચન

16.0 ઉદ્દેશો (OBJECTIVES) :

વેબ ઉપર ઘણી બધી માહિતી ઉમેરાઈ રહી છે. તેથી છેલ્લા ઉપયોગકર્તા સુધી તે પહોંચે તે પહેલા તેની યોગ્ય ચકાસણી થાય તે જરૂરી છે. પુસ્તકાલયો અને અન્ય માહિતી પૂરી પાડતા કેન્દ્રોએ આ માટે યોગ્ય તજજ્ઞો રોકીને ઈન્ટરનેટના સાધનોની ઝીણવટભરી તપાસ કરી તેને ઉપયોગકર્તા સુધી પહોંચાડવા જોઈએ.

- ◆ આ એકમ વાંચ્યા પછી તમે
- ◆ ઈન્ટરનેટની સાધન સામગ્રીઓના મૂલ્યાંકનનું મહત્વ સમજશો.
- ◆ ગુણવત્તાના મૂલ્યાંકન માટેના વિવિધ પાસાઓને જાણશો.
- ◆ આપેલી સાધન સામગ્રીઓની ગુણવત્તા અને વિશ્વસનીયતા નક્કી કરવાનું શીખવું.
- ◆ કેટલાક મૂલ્યાંકન ધોરણો આધારિત પ્રસ્તુતતાના આધારે ગુણવત્તાયુક્ત સાધન સામગ્રીઓ કેવી રીતે શોધવી તે શીખવું; અને
- ◆ માહિતી સ્ત્રોતોનું ટીકાત્મક રીતે(Critical) મૂલ્યાંકન કરતાં શીખવું.

16.1 પ્રસ્તાવના(INTRODUCTION) :

માહિતી તેની વિશ્વસનીયતા અને ગુણવત્તાની અખંડતા ઉપર ટકે છે. વેબ મલ્ટીમીડીયા માહિતીનો એક વિશાળ ભંડાર બની ગયું છે. ઈન્ટરનેટ ઉપર ઉપલબ્ધ સાહિત્ય તેની ચોક્કસતા, વિશ્વસનીયતા અને મૂલ્યના સંદર્ભમાં મોટી વિવિધતામાં ઉપલબ્ધ થાય છે. વેબનો વિશાળ અને ઝડપી વિકાસનો બદલાવ ચોક્કસ ઉપયોગકર્તા માટે જરૂરી માહિતી સામાન્યતઃ વિવિધતાસભર, લેબલ વગરની સમય સાથે બદલાતીરહેતી અને વિખરાયેલી પડેલી હોય છે. આથી ગુણવત્તાયુક્ત માહિતીને ઓળખવી અને અયોગ્ય માહિતીને દૂર કરવી અને ઉપયોગકર્તાના પ્રતિભાવોને ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબતોન અહીંયા ધ્યાન ઉપર લેવામાં આવ્યા છે. પ્રજ્ઞાલિગત માધ્યમો જેવા કે પુસ્તકો, સામયિકો અને સુવ્યવસ્થિત દસ્તાવેજોની જેમ માહિતીને વેબ ઉપર જાહેર કરતા પહેલા કોઈ દ્વારા તેને બહાલી આપવામાં આવતી નથી. એક સંશોધનકર્તા તરીકે એ તમારી ફરજ બને છે કે તમને જે મળે તેની ચકાસણી કરો જેથી તે તમારી જરૂરિયાત સાથે બંધબેસતી છે કે કેમ તે તમે નક્કી કરી શકો દા.ત.,

જેમ તમે પુસ્તક અથવા કોઈ લેખનું તમે માહિતીના સ્ત્રોત તરીકે ચકાસણી કરો છો તેમ તથાગ્રંથસૂચિમાં થયેલી નોંધને તપાસો છો કે જેથી તે માહિતી તમારા પેપર કાર્ય માટે કેટલી ઉપયોગી થઈ શકે તે જ રીતે તમે વેબના હોમપેજનો ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કરીને તમે વેબનું મૂલ્યાંકન કરી શકો છો.

16.2 મૂલ્યાંકન માટેની જરૂરિયાત(NEED FOR EVALUATION) :

જેમ આપણે અગાઉ નોંધ કર્યું તેમ વેબ ઉપર પ્રચંડ માહિતી ઉપલબ્ધ છે. World Wide Web ઘણાં બધા મુદ્દાઓ ઉપર સંશોધન કરવા માટે ઉત્તમ જગ્યા છે પરંતુ દસ્તાવેજ અથવા પેજ ને વેબ ઉપર મૂકવા ખૂબ સરળ, સસ્તુ, મફત, અનિયંત્રિત અને દેખરેખ વગરનું છે. જે મોટો લાભ વેબ આપણાસમાજ માટે લાવ્યું તે છે લોકોને તેમને અભિવ્યક્ત કરવાની છૂટ આપે છે એક બીજાને મેળવી શકે છે. વિચારોનું આદાનપ્રદાન કરી શકે છે આખી દુનિયામાં પથરાયેલા એક જેવા રસવાળા ગૃપને શોધી કાઢે છે કે જેને કદાપિ મળી શકાત નહીં અને વેબ પર Hypertext જોડાણ ગૃપ દ્વારા જે તેને ક્લિક કરે તે ઘણા બધા લોકોના વિચારો અને વ્યક્તિત્વને ઓળખી શકે છે. વેબ ઉપર જે કાંઈ ઉપલબ્ધ છે તેનું વ્યવસ્થિત મૂલ્યાંકન થાય તે શાપણપણ ભરેલું ગણાશે. માહિતી પૂરી પાડનાર તરીકે આનો ભાર તમારા ઉપર સ્થાપવા બદલ વાંચક ઉપર, લેખકના અધિકાર, સમય, સીમા અને તમને જે મળે છે તેના જોડાણ પર રહેલું છે. દસ્તાવેજો(Document)ની સરળતાથી કોપી થઈ શકે છે અને તેની સાથે ચેડા થઈ શકે છે અથવા કેટલીક વસ્તુઓ છોડીને કોપી થઈ શકે છે અને ભૂલ થઈ શકે છે કે જે જાણી જોઈને અથવા અકસ્માતે થઈ શકે. મોટે ભાગે પ્રકાશકોની જેમ સામાન્ય રીતે World Wide Web માં સચોટતાની તપાસ માટે સંપાદકો નથી અથવા ઉમેરો / સુધારો કરાતો નથી અથવા અસ્વીકાર થતો નથી કે જ્યાં સુધી તે પ્રકાશન વિશ્વસનીયતા સુધી પહોંચતું નથી મોટાભાગે Search Engine ઉપર જોવા મળતી માહિતી સ્વ-પ્રકાશિત અથવા ધંધાકીય હેતુ માટે પ્રકાશિત થતી હોય છે મહદ અંશે તે તમે ખરીદો અથવા તે સાથે સહમત થાઓ તે માટે મૂકાતી હોય. યુનિવર્સિટી અને લાયબ્રેરીમાં પણ ત્યાં ઘણા બધા પાના જોવા મળી શકે છે કે જેને સંસ્થા જોવાનો પ્રયત્ન કરતી નથી. આ મહદ સ્વીકાર્ય છે કે વેબ આ રીતે મૂક્ત હોવું જોઈએ પરંતુ જો તમે તેને મહત્વના સંશોધન માટે ઉપયોગ કરવા માગતા હોય તો તમારે થોડાક શંકાશીલ થવું પડે અથવા વિવેચનાત્મક વિચારથી તેની સામે પ્રશ્નો ઉઠાવવા જોઈએ.

જે સાધન સામગ્રીઓ પસંદ થાય છે અને જે બધા માટે ઉપલબ્ધ બનાવવામાં આવે છે તે તો કેટલાક સંશોધન હેતુ અર્થે અથવા શિક્ષણ હેતુ માટે ઉપયોગ થાય છે.

આથી વિસ્તૃત અર્થમાં વાત કરીએ તો એ ઈન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ માહિતીનું મૂલ્યાંકન અગત્યનું છે. ઉપલબ્ધ સાધનોની વિશ્વસનીયતા ચકાસવી

માહિતીના લેખન માટે જે જવાબદાર લેખક હોય તેની આધારભૂતતા ઓળખવી. એ પણ શક્ય છે કે જે વ્યક્તિને આપણે માહિતી માટે જવાબદાર ગણીએ છીએ તે જે તે વિષયમાં વિશ્વસનીયતા ધરાવતો ન હોય, જે મહદઅંશે આપણને માહિતીની ગુણવત્તા ચકાસવામાં આપણને મદદ કરે. બીજી બાજુ જેને આપણે લેખક ગણતા હોય જે કોઈ વ્યક્તિ હોઈ શકે અથવા સંસ્થા હોય તે માહિતીની ગુણવત્તા અને વિશ્વસનીયતા નક્કી કરે.

- ◆ માહિતીનું તત્કાલપણું કેકાલગ્રસ્તતા તેના પ્રમાણભૂતતાના અર્થમાં જોવી.
- ◆ ઈચ્છિત ઉપયોગકર્તાઓ માટે આપેલી સાધન સામગ્રીની યોગ્યતા ચકાસવી

16.3 ગુણવત્તા ચકાસણી(QUALITY ASSESSMENT) :

ગુણવત્તાની ચકાસણી બે અગત્યની બાબતો પર આધાર રાખે છે, જેવી કે,

1. વ્યક્તિગત જરૂરિયાત અને
2. મૂલ્યાંકન કરાયેલ સ્ત્રોતોના લક્ષણો.

ચોક્કસ માહિતીના દુરોગામી ઉપયોગો ઉપરાંત, તે આપણને સામગ્રીની ગુણવત્તા જે ચોક્કસ નિર્દેશો આપે છે. તે ઉપરાંત સર્વસામાન્ય રીતે માહિતીની ગુણવત્તા જાણવા માટે આપણે નીચેની બાબતો તપાસવી જોઈએ.

- ◆ સાધન સામગ્રીનું ચલણ અને દેખરેખ - કેટલા સમયગાળામાં સાધન સામગ્રીઓને અદ્યતન કરવામાં આવે છે ;

- ◆ સ્ત્રોતનું ક્ષેત્ર અને હેતુ-સ્ત્રોતનો વિસ્તાર અને ઈચ્છિક વાચક અથવા પ્રેક્ષકો;
- ◆ સ્ત્રોત ઉત્પન્ન કરનાર ; અને તે ખ્યાતનામ સંસ્થા વ્યક્તિ(NGO) વગેરે જેવા દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે કે કેમ ?
- ◆ પ્રદર્શન, ઉપયોગમાં સરળતા અને સંલગ્ન સાધન સામગ્રીઓના ઉપયોગ કરવામાં મદદ

16.4 નેટ ઉપર મૂલ્યાંકન સાધનો(EVALUATION TOOLS ON THE NET) :

લાયબ્રેરીયનના મત અનુસાર, આપણે ઇન્ટરનેટ ઉપર માહિતી શોધવા માટે સમીક્ષાત્મક કૌશલ્યોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ કે જે આપણને પુસ્તક અનુક્રમણિકા, સંગીતનો સ્કોર અથવા Online વ્યવસાયિક માહિતી માટે ઉપયોગમાં લઈએ છીએ. ઇન્ટરનેટ ઉપરની માહિતી ખૂબ વિવિધતાસભર હોય છે કારણ કે તે ઘણા બધા માધ્યમો સાથે સંકળાયેલ છે.

ઇન્ટરનેટ પર માહિતીની વૃદ્ધિ સાથે અને અતિ આધુનિક સર્ચ એન્જિનના વિકાસથી અને પ્રશ્નોના સાચા જવાબ શોધવાનું શક્ય બને છે, પરંતુ નેટવર્ક ડેટા(Data) માં બંને કિંમતી કાચુ સોનું અને વિપુલ પ્રમાણ ક્યારાપટ્ટી પણ ઉપલબ્ધ છે.

ઉપયોગકર્તાએ નેટ ઉપર શોધ માટે કેવી રીતે વિશ્લેષણાત્મક મૂલ્યાંકન કરી શકાય ? તમારે પાસે પદ્ધતિસરનો મૂલ્યાંકન અભિગમ હોવો જોઈએ. તેમજ સાધનોનો સર્ચિંગ માટે ઉપયોગ કરો છો તે માટે અને તે તમને શું ગ્રહણ કરવા દે છે અને કે તેનાથી બાકાત રાખે છે. તે જ વખતે તમારા સર્ચ કરવાથી જે દસ્તાવેજ(Documents) અથવા પરિણામ મળે તેને તપાસવાનો પદ્ધતિસરનો અભિગમ તમારી પાસે હોવો જોઈએ માહિતીના વ્યવસાયકાર તરીકે આપણે ઉપલબ્ધ પદ્ધતિને નવી અને ભવિષ્યની રીતે માળખા પ્રમાણે નક્કી કરવા અને વિસ્તારણ કરવા માટે સારી સ્થિતિમાં છીએ.

તમારા સંશોધન માટે અપાયેલી માહિતીની પ્રસ્તુતતા અને આધારભૂતતા કેવી રીતે નક્કી કરવી તે શીખવું અથવા ઉપયોગકર્તાઓને જરૂરી માહિતી કેવી રીતે પૂરી પાડવી તે સંશોધનની મહત્વની આવડત(Skills) છે. આપણને ઘણી બધી Sites જોવા મળે છે, જે તમને દિશાનિર્દેશ Direct કરે અથવા મદદ કરે છે. જેવી કે,

- ◆ ઇન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ માહિતીનું મૂલ્યાંકન કરવા :

Internet Detective(<http://sosig.ac.uk/desire/internet-detective.html>)

ઇન્ટરનેટના સાધનોની ગુણવત્તા ચકાસવા માટે ખૂબ જ ઉપયોગી અને રસપ્રદ માર્ગદર્શક પ્રવૃત્તિ છે.

Searchability : Guides to Specialised Search Engines

વિશિષ્ટ સર્ચ એન્જિન(Search Engine) માર્ગદર્શન આપે છે(<http://www.searchability.com>)
વિશિષ્ટ(Search Engine) માટે સુંદર વર્ણનાત્મક માર્ગદર્શક સમજૂતી માટેની Searchengine Directory તેમની વિષય વ્યાપકતા અને અસરકારકતાનું મૂલ્યાંકન કરે છે.

Search IQ:(<http://www.searchiq.com>)

ઘણા બધા સર્ચ એન્જિન અને પહોંચવા માટે ડિરેક્ટરીઓ ઉપયોગી છે. સ્વતંત્ર સર્ચ એન્જિન નિરીક્ષણ(Review) અને સૂચિઆંક(Rating) સાથે જોડે તે છે. નોકરી(Job) માટે યોગ્ય સર્ચ ટુલ ઓળખવા માટે મદદ કરે છે અને જેઓનો(IQ) ખૂબ જ ઉંચો છે તે તમારી સર્ચિંગ ટેકનિકો સુધારવા માટે સૂચનો(Tips) આપે છે અને(Tutorial) માર્ગદર્શન આપે છે.

અન્ય(Others)

- (1) મધ્યસ્થ સાધનો(Intermediary Tools) :

Bschool.com(<http://www.bschool.com/>) મૂળભૂત રીતે Marr-kirkwood business School rating નું માર્ગદર્શન છે. A Review Guide માર્ગદર્શક સલાહકાર જે સાધનોનું વર્ણન કરે છે, તેના અનુમોદન(approval)નું મહોર સ્ટારની સંખ્યાથી મારે છે.

Yahho!(<http://www.yahoo.com>) આના જેવા અન્ય સાધનો ને શોધવા / ઓળખવા(Identity) કરવા માટેનું સાધન છે. જેથી તમે તેમની સરખામણી કરી શકો.

- (2) **જાણીતા / પ્રખ્યાત સર્ચ એન્જિન્સ (Popular Search Engines)**
Directories અથવા review tools કરતાં ઘણાં બધા કિસ્સાઓમાં જાણીતા Search Engines ને શોધવું તમારા ચોક્કસ શબ્દ ઉપરથી સીધા જ સાહિત્ય ઉપર જવું તે વધારે ઉપયોગી થાય છે.
આજે મોટાભાગે Search Engines માં કેટલાક જોડાયેલા Portal હોય છે. Danny Sullivan's Search Engines Watch(<http://www.searchenginewatch.com/>) અને Greg Notess' search engine Showdown(<http://www.notes.com/search>) આ બંને અત્યારના બે સાધનો છે જે આપણને Search engine ના વિકાસનો સંક્ષેપ આપે છે. સૌથી સારું Search engine કયું છે તે વિષે આપણે સલાહ આપી શકતા નથી. તે હંમેશા બદલતાં રહે છે.
- (3) **સર્ચ એન્જિન ભાગીદારો(Search Engine Partners)**
Search Engine ભાગીદારો જેવા કે - Ask Jeeves(<http://www.ask.com/>)(સવાલ-જવાબ યુક્તિ) Teoma(<http://www.teoma.com/>) ચોક્કસ વિષય માટે પ્રખ્યાત) દરેક પોતાના અનુકૂળ સ્થાનમાં મૂલ્ય વૃદ્ધિ કરે છે.
- (4) **Directory Partners :**
એ વાતની ચકાસણી કરો કે તમારા Search Engine પાસે નીચેનામાંથી લાયસન્સ લાયસન્સ છે. Inktomi(<http://www.inktomi.com/>) જે Yahoo દ્વારા 2003માં ખરીદાયેલ છે; Look Smart.(<http://www.looksmart.com/>)
ઈન્ટરનેટ સાધનોના મૂલ્યાંકન કરવા માટેના ઈરાદાથી ઘણી બધી સાઈટો આગળ આવી રહી છે. તેમના મૂલ્યાંકન ને નક્કી કરવા માટે તેમનો રેકર્ડ Track નું મૂલ્યાંકન કરવું જરૂરી બને છે. દરેક કિસ્સામાં માપદંડ હોય છે, મૂલ્યાંકનનો અમલ મોટેભાગે વસ્તુલક્ષી કે પૂર્વાગ્રહ પૂર્ણ હોય છે. અહીં એ લખવું યોગ્ય ગણાશે કે આ પ્રિન્ટના સ્વરૂપ કરતાં અલગ નથી, સિવાય કે અત્યારે તે ડિજિટલ સ્વરૂપમાં જોવા મળે છે.
- (5) **સામાન્ય માર્ગદર્શનો અને ડિરેક્ટરીઓ :(General Guides and Directories)**
જેવી કે - WWW.Virtual Library(<http://vlib.org/>);Yahoo!-(<http://www.yahoo.com/>)
સામાન્ય માર્ગદર્શકોના ત્યાં ઘણી બધી સાઈટો છે જેનાથી તમારે શરૂઆત કરવી જોઈએ.
About.com(<http://www.yahoo.com/>);
Webfile(<http://www.thebighub.com/>);
Search Engine Colossus(<http://searchenginecolossus.com/>)
તમારે મૂલ્યના અનુસંધાનમાં તુલના કરવી જોઈએ,(yahoo) માં વિશેષતાના સ્તરે અને WWW virtual Library અને search engine ની વિવિધ directories માં વિવિધ પ્રકારની જોડ વિરુદ્ધ નવીન સામાન્ય ડિરેક્ટરીઓ.
- (6) **વિશિષ્ટ માર્ગદર્શિકાઓ(Specialised Guides) :** ઉદાહરણ સાથે
A Business Researcher's interests(<http://www.brint.com/>);
StreetEYE Supersites(<http://www.streeteye.com/index/index.html/>);
Bschool.com(<http://www.bschoool.com/>);
OneLook Dictionary(<http://www.onelook.com/>)

(7) More traditional library resources વધારે પરંપરાગત લાયબ્રેરી સંસાધનો
(Fee based and generally - worth the cost) :

(ફી આધારિત અને સામાન્ય પણે કિંમત અનુરૂપ)

Examples include:

EBSO host(<http://www.ebscohost.com/>);

First Search(<http://firstsearch.oclc.com/>);

Proquest(<http://www.proquest.com/>);

Thomson Gale(<http://www.gale.com/>)

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો.

1. નેટ ઉપર વિવિધ કયા સાધનો ઉપલબ્ધ છે જે તમને મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયામાં માર્ગદર્શન અને મદદ પૂરી પાડી શકે ?
2. નેટ ઉપર માહિતીની સાધન સામગ્રીઓનું મૂલ્યાંકનની જરૂરિયાત રહેલી છે ?

નોંધ

1. તમારા જવાબ નીચે આપેલ જગ્યામાં લખો.
2. તમારા જવાબ એકમને અંતે આપેલા જવાબ સાથે તપાસો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

16.5 માહિતી સાધન સામગ્રીઓની મૂલવણી(EVALUATING INFORMATION RESOURCES) :

વેબ સાથે અગત્યની સમસ્યા એ છે કે તે ખૂબ જ ચોક્કસાઈ વગર અપાય છે એક માહિતીના પ્રાથમિક સ્ત્રોત તરીકે મોટે ભાગે વપરાય છે, પરંતુ હકીકતમાં તે એક ગૌણ સ્ત્રોત છે. કેટલાક વેબ ઉપર અચોક્કસ વિધાનો વાંચે છે. તેને અન્ય વેબ પેજ ઉપર સંદર્ભ તરીકે ઉપયોગ કરે છે, આ બધા જ અચોક્કસ પેજને સર્ચ એન્જિન અનુક્રમિત કરે છે અને બીજાની સગવડ સાચવવા માટે એકઠા કરે છે, અને છેલ્લે આપણે માન્યતાને વાસ્તવ માનીને ગુંચવાઈ જઈએ છીએ. પરંતુ આપણે આવી માહિતીનો ઉપયોગ ગુણવત્તા સભર કામ કરતા હોય ત્યારે, આપણે આ વસ્તુને ખૂબ હળવાશથી લઈ શકતા નથી.

એ યાદ રાખો કે વેબ એક જાહેર જગ્યા છે, કોઈપણ વ્યક્તિ ઈન્ટરનેટ ઉપર કઈ પણ પ્રકાશિત કરી શકે છે. તેથી માહિતી પ્રણાલીગત રીતે ગળાઈને મૂકાતી નથી. જેવી રીતે, પ્રકાશકો, તંત્રીઓ અને તજજ્ઞ સમીક્ષાકાર કરે છે. સ્ત્રોતો એવા નથી કે જેવા તે આપણને દેખાઈ રહ્યા છે અથવા તે જેવા છે, કેમ કે ઈન્ટરનેટ ઉપર એવી કોઈ જ ખાત્રી નથી કે સ્ત્રોત ચોક્કસ અથવા પ્રમાણીક છે. તમારે વેબ પેજ પાછળના ઉદ્દેશોની માનવીય શક્યતાઓથી જ જાગૃત થવાની જરૂરિયાત છે.

આથી, તમે જ્યારે નવા સ્ત્રોત માટે તેમાં જાઓ છો ત્યારે તે બિનઉપયોગી હોઈ શકે અને તમારી જરૂરિયાતો અને ઉદ્દેશો ના સંદર્ભમાં, કથાવસ્તુ, રૂપ અને પદ્ધતિના સંદર્ભમાં ઉણા ઉતરી શકે, આવી સાધન સામગ્રીઓનું મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ. આ પદ્ધતિઓ જરૂરી પદ્ધતિના જેટલી સરળ નથી અને

તમારે સાધન સામગ્રીઓની શક્તિ અને ગુણવત્તાને સંદર્ભમાં તુલના કરી સમગ્ર નિર્ણય કરવો જોઈએ.

16.5.1 મૂલ્યાંકન ધોરણોના પ્રકારો(Types of Evaluation Criteria)

શોધવાના કાર્ય(search process) માં, તમે મોટે ભાગે ઘણાં બધાં સ્ત્રોત જેવા કે, પુસ્તકો, સંશોધન લેખો અને websites જેવા મળે છે. પરંતુ તમને મળતું બધું જ તમારા વિષય માટે યોગ્ય નથી હોતું. તમારા સંશોધન માટે તમે તેની જવાબદારી અને યોગ્યતાનું કેવી રીતે મૂલ્યાંકન કરો છો? ઈન્ટરનેટની પ્રવર્તમાન ઉપસ્થિતિ સમજવી જરૂરી બને છે. આ અસ્થિરતા સતત બદલાતા વાતાવરણમાં તમે ઈન્ટરનેટ સ્ત્રોતોની વિશ્વસનીયતા કેવી રીતે નક્કી કરો છો !

આપણે મૂલ્યાંકનના ધોરણોને વિસ્તૃતપણે સ્વરૂપ અને મૂલ્યાંકનની જરૂરિયાતની દિશાના આધારે બે પ્રકારમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કરીશું. દા.ત. જો તમે immediately ઉપયોગમાં લીધેલા સ્ત્રોતની ગુણવત્તા તપાસવા માગતા હોય તો, તમે કેટલાક સૂચકને જોઈને તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ, તેમ છતાં, આવી મૂલ્યાંકન પદ્ધતિ અનુબંધ સંબંધ તરીકે ઓળખવી જોઈએ.

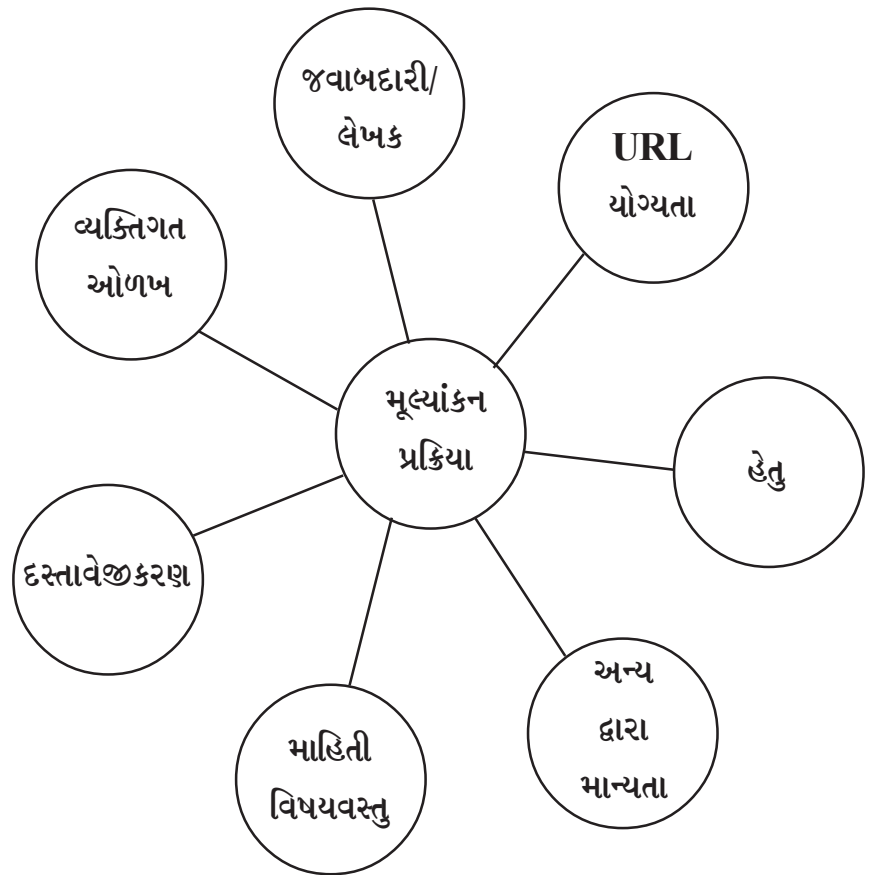
બે પ્રકારના મૂલ્યાંકન ધોરણો :

(અ) વર્ગીય ધોરણ(Generic Criteria)

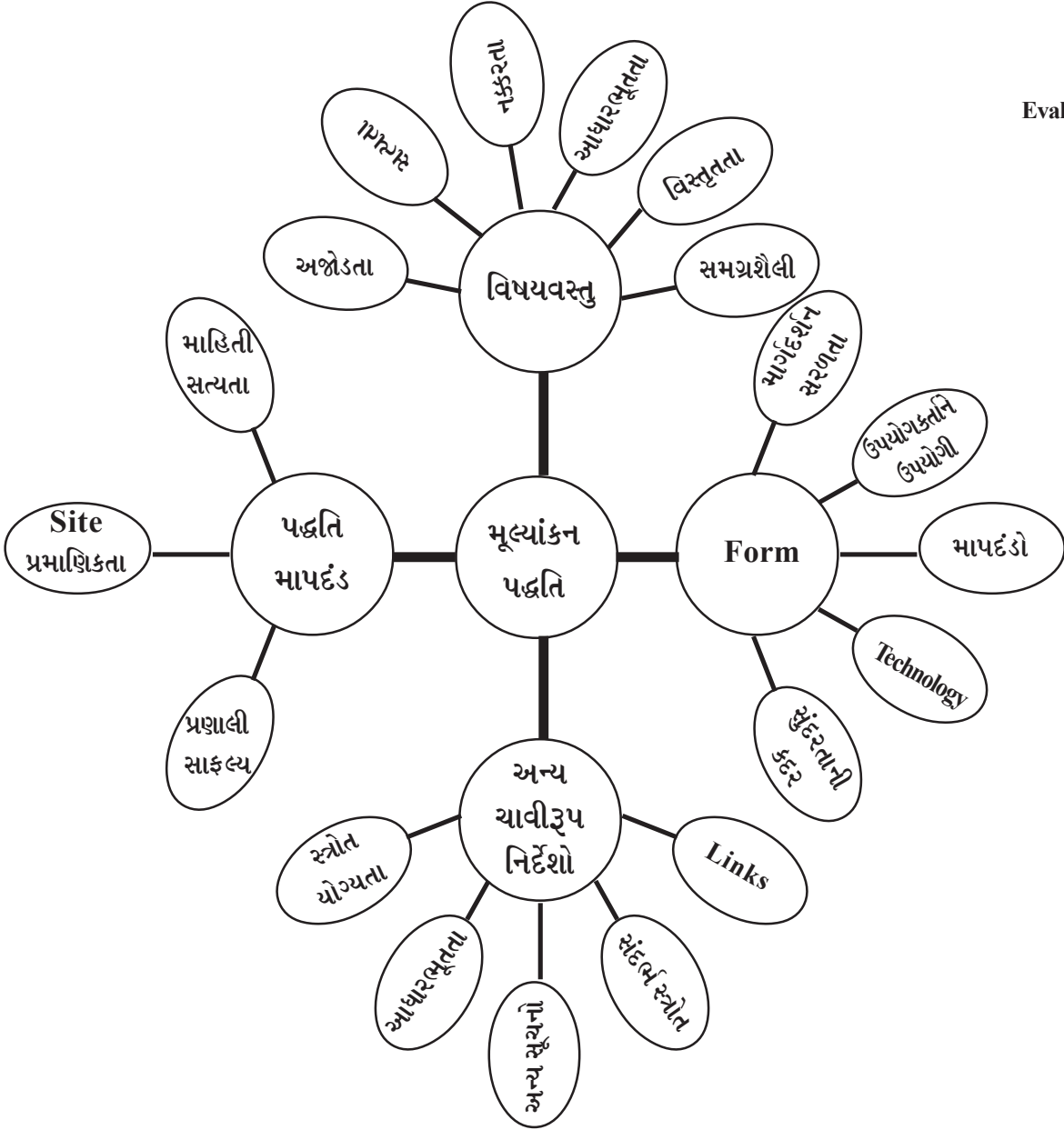
(બ) ચોક્કસ ધોરણ(Specific Criteria)

એ નોંધવું જોઈએ કે મૂલ્યાંકનના આ બે પ્રકારો કેટલાંક પરસ્પર વ્યાપ્ત છે. આ બંને ધોરણો સાથે સંકળાયેલ કેટલાંક પાસાંઓની આપણે ચર્ચા કરીએ.

મૂલ્યાંકન માટેનાં કેટલાંક ધોરણોની યોજના આકૃતિ 16.1 અને 16.2માં દર્શાવેલ છે.

આકૃતિ : 16.1 : મૂલ્યાંકન માટે વર્ગીય ધોરણો

આકૃતિ : 16.2 : મૂલ્યાંકન માટેના ચોક્કસ ધોરણો

16.5.2 મૂલ્યાંકન માટેના વર્ગીય ધોરણો (Generic Criteria for Evaluation) :

ઈન્ટરનેટ સ્રોતના મૂલ્યાંકન માટે તમારે સમીક્ષાત્મક રીતે વિચારવાની જરૂર છે. શંકાશીલ રીતે પણ ઘણા બધા પ્રશ્નો પૂછીને જે તમને દર્શાવવામાં આવતા માહિતીના સ્રોત કેટલા વિશ્વાસપાત્ર છે તે નક્કી કરવા માટે મદદ કરશે.

તમે જે પ્રક્રિયા અપનાવવાના છો તે શોધ એન્જિન અથવા અન્ય સ્રોત માંથી મળતા શોધ પરિણામોને તરફ નજર કરીને શરૂ થશે અને તેના પછી પાનાની વિષયવસ્તુ પર નિરીક્ષણ કરી અને પેજ(page)થી ઉપર ઉઠીને અન્ય લોકો તે પેજ વિષે શું કહે છે અથવા તેના લેખકની ઓળખ અને અન્ય ગુણવત્તાની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. આપણા મગજમાં આવતા પ્રશ્નો સાથે આ દરેકની વિસ્તૃત ચર્ચા કરીશું.

- (a) URL યોગ્યતા : તમે શોધેલા પરિણામોની યાદી છોડો તે પહેલાં, દરેક પેજના URL માંથી તમે દરેક વસ્તુ ભેગી કરી શકો છો. પછી જે સૌથી વધારે વિશ્વાસપાત્ર પેજ હોય તેને પસંદ કરો.

તમને URL શું કહી શકે ? તે તમને ઘણીબધી રીતે મદદ કરી શકે જેવી કે શું

URL યોગ્ય છે કે નહિ. તમે તે તપાસી શકો છો :

- ◆ શું તે કોઈનું વ્યક્તિગત પેજ છે ?
- ◆ શું સર્વર વ્યવસાયી ISP છે અથવા અન્ય માહિતી પૂરી પાડનાર મોટે ભાગે વેબપેજના યજમાન જેવાં કે aol.com છે અથવા કયા પ્રકારના જ્ઞાન ક્ષેત્રમાંથી તે આવે છે ?
- ◆ URL જેવા પૂર્વાગ્રહો પણ છતાં કરે છે, જેમ કે microsoftsucks.com
- ◆ પેજ કોણે પ્રકાશિત કર્યું છે ? શું તે વ્યક્તિ દ્વારા પ્રકાશિત થયું છે કે જે કઈ સમજ ધરાવે છે ?

વ્યક્તિગત પાનાઓ ચોક્કસપણે ખરાબ જ હોય તેવું નથી પરંતુ તમારે લેખકની વિશ્વસનીયતા ખૂબ જ વ્યવસ્થિતરીતે તપાસવાની જરૂર છે. પેજ ઉપર મૂકવામાં આવેલી માહિતી માટે કોઈ પ્રકાશક કે domain ના માલિક તેની ખાતરી આપતા નથી. સામાન્ય રીતે .gov. or. edu. site જેવી વિશ્વસનીયતા Free server ધરાવતા નથી.(Use whois Domain Lookup(<http://www.networksolutions.com/cgi-bin/whois/whois/>) એ કોણ domain ની માલિકી ધરાવે છે તે જાણવા માટે છે. મોટે ભાગે પ્રકાશક એ એક સંસ્થા અથવા વ્યક્તિ છે જે server computer ને Operate કરે છે કે જ્યાંથી આ દસ્તાવેજ પ્રકાશિત થયો હોય છે. મોટેભાગે URL તેના પહેલા ભાગમાં serverનું નામ આપેલું હોય છે.(between http://and the first/).

દા.ત. તમે National Institute of Health ની કોઈપણ સંસ્થામાંથી health ને લગતી માહિતી તેના domain નામથી જોઈ શકો છો.

(b) જવાબદારી લેખક(Responsibility / Author) :

આ બાબતમાં તમારે પ્રથમ એ વસ્તુ શોધવી પડે કે -

- જવાબદાર સત્તા અથવા લેખક અથવા સર્જકથી જવાબદારી વિષે કોણ જવાબદાર રહેશે ?
- આ વિષય અંગેની લેખકની ઓળખ શું છે ?
- શું ઈચ્છીત પૂર્વભૂમિકા અથવા મૂલ્યાંકન એવા લાગે છે જેથી તે આ વિષય ઉપર લખવા માટે યોગ્ય હોય ?

લેખકનું નામ શોધવું અથવા સંસ્થા, પેઢીનું નામ અથવા જે કોઈ પેજ માટે જવાબદાર હોય તેને શોધવા માત્ર ઈ-મેઈલ એડ્રેસ પૂરતું નથી. જો વ્યક્તિગત લેખક ન હોય. તો તે સંસ્થા અથવા પેઢીને શોધો કે જે તે પેજ માટે પોતાને જવાબદાર ગણાવતા હોય. લેખક વિષે વધારાની કોઈ જ માહિતી વગરનું ઈ-મેઈલ/એડ્રેસ માત્ર લેખકની વિશ્વસનીયતા તપાસવા માટે પૂરતું નથી. જો તમે તે ન શોધી શકો તો URLમાં પાછા જઈને પ્રકાશકને શોધવા પ્રયત્ન કરો. તમે લેખકને પણ જાણે કે કોઈ પ્રખ્યાત પુસ્તક, જર્નલ આર્ટિકલ કે વર્તમાન પત્ર શોધવાના હોય તેમજ શોધો તો તે મળી આવશે કારણ કે તે બંને એક્સમાન રીતે ઉપલબ્ધ હોય છે.

ત્યાં કોઈપણ સંપર્ક માહિતી અને ઓળખપત્ર સાથે 'about us' page હોવું જોઈએ. આ માહિતી વગરની site શંકાના દાયરામાં આવે છે.

(c) હેતુ(Purpose) :

- ◆ Page web પર શા માટે મૂકાયું હતું?(માહિતી આપવા, હકીકત જણાવવા, ડેટા આપવા, વર્ણન કરવા, ખાતરી કરાવવા, વેચાણ અર્થે, લલચાવવા, વહેંચવા કે માહિતી છતી કરવા ?)
- ◆ Page ની લખવાની શૈલી કેવી છે ?(વકોક્તિ યુક્ત, કટાક્ષયુક્ત તે તેના જેવી)

- ◆ શું Page માત્ર પોતાનો કોઈ મત આપે છે કે તેમાં કોઈ ગુણવત્તાનો પાયો છે(સંશોધનની દૃષ્ટિએ) ?
- ◆ શું Page માત્ર શબ્દાંબરનું ભાષણ, એકાન્તિક મત, ખોટી રજૂઆત કે અતિશયોક્તિપૂર્ણ છે ?

ત્યાં વિચારવાના કેટલાક કારણો રહેલા છે. વેબ સાર્વજનિક અને દરેક માટે ખુલ્લું છે. web Page પાછળના માનવીય આશયોથી તમારે વાકેફ થવું પડે છે. મામૂલી ખર્ચમાં કોઈપણ વ્યક્તિ web પર કઈ પણ થોડા સમયમાં જ મૂકી શકે છે. તમારું કામ વિશ્વસનીય અને વાંધાભરેલા વચ્ચે ભેદરેખા પાડવાનું છે. ઘણા બધા web Page માત્ર વિશાળ માનવ સમૂહ દ્વારા અપાયેલા મત માગે છે.

(d) દસ્તાવેજી કરણ :(Documentation)

જો તમને ખૂબ જ દ્રઢ વિશ્વસનીય ઓળખપત્ર ન મળે તો સ્ત્રોતના દસ્તાવેજોને ખૂબ જ ઝીણવટપૂર્વ તપાસો.

- ◆ શું સ્ત્રોતનું દસ્તાવેજી કરણ પાદટીપ Footnote અથવા Links સાથે થયું છે ?
- ◆ તે કોની સાથે જોડાયેલ છે ?
- ◆ તેની સાથે કોણ જોડાયેલ છે ?
- ◆ શું Link's કામ કરે છે ?
- ◆ શું તે Copyright માહિતીનો સમાવેશ કરે છે ?

વિદ્વતાપૂર્ણ/સંશોધનાત્મક કાર્યમાં મોટે ભાગે લખાણોની વિશ્વસનીયતા તેના પાદટીપ દસ્તાવેજીકરણ અથવા અન્ય માહિતીના સ્ત્રોતને દર્શાવતા સાધનો દ્વારા સાબિત થાય છે. દસ્તાવેજી પૂરાવા વગર માત્ર શું લેખક માને છે તે કહેવું માત્ર પોતાનો અભિપ્રાય અથવા વિચાર / ખ્યાલ આપવા જેવું થાય છે.

તે ક્યાં લઈ જાય છે તે જોવા માટે બાહ્ય Link તપાસો. શું તેમાંના કેટલાક પ્રશ્નો ઉઠે તેવા છે ? Alta Vista field શોધ(link ::" whaterer the URL is") તે શોધવા કે તેને કોણ જોડે છે. તે માટે ઉપયોગી છે. Links જે કામ નથી કરતી અથવા જે નબળી કામગીરી કરે છે અથવા હાંસિયાના પાના આપણને Page ની વિશ્વસનીયતા મજબૂત કરવા માટે મદદ કરતા નથી. તેમની Copyright માહિતી મેળવવા અથવા મંજૂરી લેવા માટે આવા લેખોના તળિયે(botton) જુઓ.

જો તમે વિધિપૂર્ણ(Legitimate) લેખ જુઓ તો કોઈ જાણીતા જર્નલ અથવા અન્ય પ્રકાશનોના તે Copyright વાક્ય અને / અથવા ફરી છાપવા મંજૂરી સાથે આપવા જોઈએ. જો તે ન હોય તો તમે શંકા કરો.

(e) અન્ય દ્વારા માન્યતા(Recognition by others) :

તે નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન કરો કે શું તેના Reviews માં અથવા તેની અન્ય જોડાણમાં(Linking) માં શું site એક ઉદાહરણરૂપ તરીકે ઓળખાય છે.

- ◆ તે Page સાથે કોણ જોડાય(Links) છે ?
- ◆ શું તે Page એક અથવા વધારે પ્રતિષ્ઠિત directories અથવા Pages માં સમાવિષ્ટ છે ?
- ◆ લેખક અથવા જવાબદાર વ્યક્તિઓ વિષે અન્ય લોકો શું કહે છે ?

તે શોધો કે ત્યાં કેટલી Link છે, કયા પ્રકારની sites લીન્ક તેની સાથે જોડાયેલી છે, તે શું કહે છે, તેમાંથી કોઈ directories છે અને આવું બધું કેટલીક વખતે Page તેની પોતાની site ના જ અન્ય ભાગ સાથે જોડાયેલી હોય છે(વધારે ભલામણો / સ્વીકાર્ય નહિ). કેટલીક વખતે site માત્ર તેના મિત્ર club અને ઉતારી પાડનાર(નાનમ લગાડનાર) સાથે જોડાયેલી હોય છે. બંને મત વાંચો. જો Page કે

તેની site વાસ્તવિક ડીરેક્ટરીમાં હોય તો તેના વિષે વિચારો કે શું ત્યાં વધારે Link નું સમીક્ષાત્મક મૂલ્યાંકન થઈ રહ્યું છે.

સારી directories web ની ઓછામાં ઓછી બાબતોને સમાવે છે અને તેથી directories માં સમાવેલ બાબતો ઉપયોગી હોય છે. જો લેખક વિષે ના ખ્યાલો / વિચારો મૌલિક અથવા વિરોધાભાસી હોય તો તેને ઉતારી પાડનારા જોવા. બધા જ ખ્યાલો વિષે સમીક્ષાત્મક રીતે વિચારો. તેના સંબંધિત સ્ત્રોત જે તે Links નો સમાવેશ કરે અથવા જેને જોડી રહ્યો છે તેને તુલનાત્મક તપાસો / શોધો.

(f) માહિતી(Information) :

માહિતીનો ભાગ ત્રણ ખૂણાઓથી જોવાવવો જોઈએ.

- વિષયવસ્તુ
- ચલણ
- વ્યાપ્તિ

વિષયવસ્તુની બાબતમાં, આપણે માહિતીની સ્થિરતા ખાતરીપૂર્વક જાણવી જોઈએ.

તે ત્યાં રહેશે તેના ઉપર ભરોસો રાખી શકાય ?

વ્યાપ્તિ - વિષય વસ્તુ ક્ષેત્ર અને હેતુઓ ઉપર પ્રકાશ પાડવો સાથે સાથે ઉપયોગ કર્તાની જરૂરિયાતો ઉપર

ચલણ - સામાન્ય રીતે નીચેના શબ્દોમાં જોઈ શકાય.

- ◆ શું પેજ પર તારીખ લગાવેલી છે ?
- ◆ શું તે પ્રવર્તમાન છે ?
- ◆ તે છેલ્લે ક્યારે Update થયું છે ?

તેની છેલ્લે Update થયાની તારીખ જુઓ - મોટેભાગે web page ના તળીયા પર આપેલી હોય છે. site ના દરેક page ઉપરની તારીખ તપાસો. Internet Explorer ની File property ઉપર આપેલી તારીખ ઉપર ભરોસો ન રાખો અથવા જે Netscape's View Page Info જે દર્શાવે તે પણ. આ તારીખો સ્વયંસંચાલિત રીતે પ્રવર્તમાન રખાતી હોય છે અને તે સમીક્ષાત્મક મૂલ્યાંકન માટે બિનઉપયોગી. તેમ છતાં, ચલણની જરૂરિયાત તમારી જરૂરિયાત ઉપર આધાર રાખે છે. કેટલાક મુદ્દાઓ(Topics) માટે તમારે તાજેતરની માહિતી જોઈએ છે, જ્યારે અન્ય માટે જ્યારે તે પ્રકાશમાં આવી ત્યારે જ વેબ ઉપર મૂકવામાં આવી તેની પણ જરૂર પડે.

(g) વ્યક્તિગત વિવેકબુદ્ધિ(Personal Discretion) :

વ્યક્તિગત વિવેકબુદ્ધિ સામાન્ય જ્ઞાન ઉપર આધાર રાખે છે કારણ કે મોટા Search engine માત્ર સાઈટની ભલામણ કરે છે તેનો અર્થ એ નથી કે તે ચોક્કસ છે. તેવા પ્રકારના internal filter નો ઉપયોગ કરો, જેવા તમે છાપા અને મેગેઝીન જેવું છાપેલું સાહિત્ય અને Junk mail સાહિત્ય વાંચતી વખતે કરો છો.

- ◆ તમારી જાતને પૂછો કે તમે જે પ્રકારનું સંશોધન કરી રહ્યા છો તેના માટે web ખરેખર સ્ત્રોત શોધવા માટેની ઉત્તમ જગ્યા છે.
- ◆ શું આ એટલો જ સારો સ્ત્રોત છે કે જે હું જો લાયબ્રેરીનો ઉપયોગ કરી શોધું અથવા લાયબ્રેરી દ્વારા ઉપલબ્ધ કેટલીક web આધારિત નિર્દેશિકા અથવા અન્ય(Print) સાહિત્ય દ્વારા શોધું ?
- ◆ તમારી જરૂરિયાત શું છે તમારી માહિતીની વિશ્વસનીયતા અથવા તમારા ઉપયોગ કર્તાની જરૂરિયાત શું છે ?

16.5.3 મૂલ્યાંકન માટે ચોક્કસ ધોરણો :(Specific Criteria for Evaluation)

અહીં આપણે મૂલ્યાંકનના ઊંડાણ પૂર્વકના અને વધારે ચોક્કસ(Specific) બાબતોને લઈશું. મૂલ્યાંકનના વિવિધ પરિમાણો અથવા ધોરણો વિસ્તૃત રીતે નીચે દર્શાવેલા ચાર વિભાગોમાં વહેંચી શકાય.

- (a) વિષયવસ્તુ ધોરણ(Content Criteria)
  - ◆ વિશ્વસનીયતા
  - ◆ અધિકાર(Authority)
  - ◆ કાયમી(Substantiveness)
  - ◆ ચોક્કસતા(Accuracy)
  - ◆ વિસ્તૃતતા(Comprehensiveness)
  - ◆ અજોડતા(Uniqueness)
  - ◆ સમગ્ર શૈલી(રચના)(overall Format)
- (b) રચના ધોરણ(Form Criteria)
  - ◆ ખેડાણની સરળતા
  - ◆ ઉપયોગકર્તા - સહયોગ
  - ◆ માનક
  - ◆ ટેકનોલોજી
  - ◆ સુંદરતાની કદર(Aesthetics)
- (c) પ્રક્રિયા ધોરણ(Process Criteria)
  - ◆ માહિતી સત્યતા
  - ◆ સાર્થક પ્રામાણિકતા(uprightness)
  - ◆ પ્રજ્ઞાલી સાફલ્ય / અખંડિતતા
- (d) અન્ય ચાવીરૂપ નિર્દેશકો/ધોરણો(Other key Indicators / Criteria)
  - ◆ સ્ત્રોત યોગ્યતા
  - ◆ આધારભૂતતા
  - ◆ સંદર્ભ સ્ત્રોત
  - ◆ લીન્કો(Links)
  - ◆ અન્ય નિર્દેશકો
- (a) વિષયવસ્તુ ધોરણ(Content Criteria) :

માહિતી વિષયવસ્તુએ ઈન્ટરનેટ સ્ત્રોત મૂલ્યાંકનના પ્રાથમિક વિચારવા જેવી બાબત છે. વિષયવસ્તુની માહિતી નીચેના ધોરણોને ધ્યાનમાં લઈને મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે.

  - (1) વિશ્વસનીયતા(Validity)

આ ધોરણ અંતર્ગત નીચેની બાબતોને ધ્યાનમાં લો.

    - ◆ શું સ્ત્રોતો દર્શાવેલ હેતુ સિદ્ધ કરે છે?(તેનું ક્ષેત્ર અને ખૂટતી માહિતી શોધો.)
    - ◆ દેખાતી માહિતી વ્યવસ્થિત રીતે સંશોધીત થયેલી છે?(શું માહિતીના સ્ત્રોત જેવા કે અનુસંધાન અને ગ્રંથસૂચિ(bibliography)નો સમાવેશ થાય છે?)
    - ◆ શું અન્ય સ્વરૂપમાં ઉપલબ્ધ સ્ત્રોતનો ઉલ્લેખ થયો છે?
    - ◆ માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવનારનો માહિતી આપવા માટે કયું પ્રલોભન હતું?(મિથ્યાભિમાન કે અન્ય હેતુ)

- ◆ જે સ્વરૂપમાં માહિતી દેખાય છે તે અર્થમાં તે આધારભૂત(genuine) છે ? શું URL માલિકીના દાવાને અનુમોદન આપે છે ? શું સ્ત્રોત અન્ય સ્ત્રોતનો નિર્દેશ કરે છે કે જેને અનુમોદન માટે સંપર્ક કરી શકાય ?
- (2) **અધિકાર(Authority) :**

અહીં મોટે ભાગે સ્ત્રોતોની માલિકી અને કિર્તીને(reputation) ઉકેલવામાં આવશે. શું સ્ત્રોત વ્યવસ્થિત રીતે દસ્તાવેજ થયેલો છે કે નહિ તે ક્યાંથી માલિકી ધરાવવામાં આવે છે ? માહિતી પૂરી પાડનાર વ્યક્તિ કેટલો/કેટલી અને કેટલું માન ધરાવે છે ?(તેની કિર્તીના સંદર્ભમાં લેખકની ઓળખ અથવા શું તે વારંવાર સમર્થન cited લેખક છે, વિષય નિષ્ણાંત છે ? વગેરે.)
- (3) **કાયમી(Substantiveness) :**

શું સ્ત્રોત સંપર્ક માહિતી કરતાં કંઈક વિશેષ માહિતી દર્શાવે છે ? શું માહિતી Full text માં છે? શું તે માત્ર જાહેરાત(advertising) છે ? શું આપણે વધારે મૂલ્યવર્ધીત(Value-added) માહિતી મેળવીએ છીએ જેવી કે બાંધેલી ગ્રંથસૂચિ અથવા તેવી વસ્તુઓ ?
- (4) **ચોક્કસતા(Accuracy) :**

માહિતી તેના વિષય વસ્તુ, વ્યાકરણ અને છાપકામ(typographical) ભૂલોના સંદર્ભમાં ચોક્કસ છે ?
- (5) **વિસ્તૃતતા(Comprehensiveness) :** સ્ત્રોતની વિગતવાર દર્શાવવાની માત્ર એ તેનો મૂલ્યાંકનનો અન્ય અગત્યનું ધોરણ છે. જે અન્ય માહિતી આપણે જોઈ શકીએ તે છે - શું મથાળું માહિતીપ્રદ(informative) છે; શું સારસંક્ષેપ આપેલું છે, માહિતીનો હેતુ જેવું ટૂંકુ વાક્ય આપેલું છે કે નહિ, માહિતી દર્શાવવા ચાલીરૂપ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે કે નહિ. આ ઉપરાંત તમારે તે જોવાની જરૂર છે કે શું તમે જે site માં શોધવા ઈચ્છો છો તે ત્યાં છે કે નહિ.
- (6) **અજોડતા(Uniqueness) :**

તે ધોરણ અથવા પરિમાણો જે અજોડતા દર્શાવે છે અથવા અન્ય કોઈ માહિતી site પર આપવામાં આવેલી છે, તે આપણે વિસ્તૃત અર્થમાં સાહિત્યના પ્રકાર ઉપરથી નક્કી કરી શકીએ છીએ કે તે પ્રાથમિક સાહિત્ય છે. અથવા અન્ય site ઉપર ઉપલબ્ધ મૂળ કૃતિ છે અથવા શું સાહિત્યને અન્ય કૃતિઓ સાથે સંબંધ છે, અથવા શું માત્ર આંતરીક પ્રકાશ પાડનાર છે એટલે કે તે માત્ર બાહ્ય સાઈટની લીંકનું લીસ્ટ નથી પરંતુ તેનાથી કંઈક વિશેષ છે.
- (7) **સમગ્ર શૈલી(રચના) (Overall Format) :**

હજુ અન્ય અગત્યની બાબત એ છે કે કેટલી સારી રીતે માહિતી રચાઈ અને ગોઠવાઈ છે. સારી રચના એટલે વ્યાકરણ, સ્પેલિંગ અને સાહિત્યિક રચના નિયમોને માહિતીની સારી ગોઠવણી અને સારું બંધારણ(Structure) માહિતીનું તાર્કિક અને યોગ્ય ગોઠવણી કે જે ઉપયોગકર્તા સાથે વ્યવહારપૂર્ણ હોય. માહિતીના વપરાશ અને દસ્તાવેજીકરણ માટે વિભાગો પાડવા / વિષય વસ્તુનું નિરૂપણમાં સ્વચ્છતા, વ્યવસ્થિત અને અર્થપૂર્ણ વગેરે.
- (b) **રચના ધોરણ(Form Criteria) :**

આ મૂલ્યાંકન ધોરણનો પ્રકાર મુખ્યત્વે વિશિષ્ટ ઉપયોગકર્તાને લગતો છે અને તે મુખ્યત્વે માધ્યમનું મૂલ્યાંકન કરે છે. તેથી રચના ધોરણ, માધ્યમ યોજના(Design) અને સ્ત્રોતની વ્યક્તિને ધ્યાનમાં રાખીને ધોરણો લાગુ પાડવા જોઈએ. તેથી વિવિધતા સમાનતાને કારણે અલગ અલગ લોકો Internet ને અલગ રૂપમાં જુએ છે. તેથી આ ધોરણ ઉપયોગકર્તાને મિત્રતાવાળી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપે છે અને તે ઉપયોગકર્તાની ખેડાણ(ranigatonal) પ્રવૃત્તિ અને ઉપયોગની સરળતાને પૂરા પાડવા જોઈએ. સ્ત્રોતના રૂપોનું મૂલ્યાંકન આપણે નીચેની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને કરી શકીએ.

(1) ખેડાણની સરળતા(Ease of Navitagtion) :

આ સ્ત્રોતને ખેડાણ કરવામાં કેટલો સરળ છે તેની વાત કરે છે. શું links, Graphics વગેરેને સ્પષ્ટ રીતે ઓળખી શકાય છે અને સરળતાથી તેમાં ખેડાણ થઈ શકે છે. Print Option નું Layout સગવડતાભર્યું, સુલભ Convent છે અને વગેરે. દા.ત. શું નિર્દેશિકા ઉપલબ્ધ છે અથવા તેનો સ્વયંચાલિત રીતે(Automatically) ઉપયોગ કરી શકાય છે ? તે ઉપરાંત કેટલી અસરકારક અને કાર્યક્ષમ શોધ સવલતો પૂરી પડાય છે.

(2) ઉપયોગ કર્તાને સહયોગ(User Support) :

ઉપયોગકર્તાને સાઈટ પૂરતી અને જરૂરી સૂચનાઓ પૂરી પાડે છે. ઓનલાઈન મદદ ઓનલાઈન દસ્તાવેજો અને અન્ય જરૂરી ઓનલાઈન ગ્રાહક સહાય પૂરી પાડે છે ?

(3) મૂલ્યાંકનના માનકોનો સુધારો(Standards) :

જાણીતા માનકોનો ઉપયોગ થયો છે, જેવા કે Metadata નો ઉપયોગ Multimedia માળખું જેમ કે MIME નો ઉપયોગ; HTML જેવી માન્ય ભાષા જે જરૂરી વિસ્તરણ કે જે બધાં જ જાણીતા બ્રાઉઝરો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી પણ વધારે.

(4) ટેકનોલોજી(Technology) :

ગુણવત્તાસભર માહિતી મેળવવા માટે ટેકનોલોજીનો યોગ્ય ઉપયોગ એ બીજું ધોરણ છે. અહીં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે યોગ્ય ક્રિયાપ્રક્રિયા ઉપલબ્ધ છે. યોગ્ય(Interuetivity) હાજર છે.(available)

(5) સુંદરતાની કદર(Aesthticis) :

જે રીતે શબ્દ દર્શાવે છે તેમ અહીં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે Site ના દેખાવને યોગ્ય રીતે મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે કે નહિ. યોગ્ય design ના નિયમો-સિદ્ધાંતોને અનુસરવામાં આવ્યા છે, દેખાવ અને અસર Feel સુંદરતાની દૃષ્ટિએ સાઈટને યોગ્ય છે, ઉપયોગમાં લેવાયેલા Colour, Graphics, links વગેરેમાં તાલમેલ છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો. કસોટી :

3) મૂલ્યાંકન ધોરણોના બે મુખ્ય પ્રકારોના નામ આપો. મૂલ્યાંકનના વર્ગીય ધોરણો સાથે જોડાયેલી બાબતો કઈ છે ?

નોંધ

(1) તમારા જવાબ નીચે દર્શાવેલ જગ્યામાં લખો

(2) તમારા જવાબ એકમને અંતે આપવામાં આવેલ જવાબ સાથે તપાસો

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(c) પ્રક્રિયા ધોરણ(Process Criteria) :

આ ધોરણો મોટાભાગે પ્રણાલી મૂલ્યાંકન સાથે જોડાયેલા છે ઈન્ટરનેટ ઉપરના સ્ત્રોત અસ્થિર અને સમયે સમયે બદલાતા રહેતા અને ઈન્ટરનેટ સાધન સામગ્રીઓ વચ્ચેનું જોડાણ મુખ્યત્વે ત્રણ મુખ્ય પરિબળો ઉપર આધાર રાખે છે. મૂળ માહિતી પૂરી પાડનાર, website manager અને તેના પાછળની ટેકનોલોજી. પદ્ધતિના ધોરણો પ્રક્રિયાઓ અને પ્રણાલીઓને ધ્યાનમાં લઈને લાગુ કરવો, કે જે માહિતી

સાધન સામગ્રીઓને મદદ(Support) કરવા માટે હોય છે. માહિતી કાર્યસ્થાન અને સ્ત્રોતને મદદ કરનાર પદ્ધતિ આમ દરેકને વિશ્વસનીય જોઈએ. સ્ત્રોતો સાથે જોડાયેલી કાર્યશૈલીને નીચેના ધોરણોને ધ્યાનમાં લઈને મૂલ્યાંકન કરી શકાય.

(1) **માહિતી સત્યતા(Information Veracity) :** માહિતીની સત્યતા એ મજબૂત રીતે માહિતી પૂરી પાડનારનુંકામ છે. અહીં તેને સંલગ્ન મૂલ્યાંકન પ્રશ્નો છે.

- ◆ શું માહિતી પ્રવર્તમાન અને તાજેતરની(up to date) છે ?
- ◆ માહિતીનું સ્વરૂપ કેટલું ટકાઉ છે ?
- ◆ માહિતીના વિષયવસ્તુ(Content)ની યોગ્ય જાળવણી થાય છે ?

(2) **સાઈટ પ્રમાણિકતા(Site Uprightness) :**

વેબસાઈટ મેનેજરનું કાર્ય નીચેની બાબતો જેવી કે, સાઈટનું સમયાંતરે updataion, dead links ને દૂર કરવી. જો URL કામ કરતું ન હોય તો સંલગ્ન Linkનો સંપર્ક કરવો, વગેરે. જેવી બાબતો. તેણે અસરકારક રીતે Site ને ચલાવવી અને સંભાળ રાખવી હોવી જોઈએ, જેથી તેનું ટકાઉપણું જાળવણી અને સંશોધનોની સ્થિરતા નિશ્ચિત થઈ જાય.

(3) **પ્રણાલિ સાકલ્ય/અખંડિતતા(System intergrity) :**

પ્રણાલિ સાકલ્યનું કાર્ય એ પ્રણાલિ વહીવટકર્તાનું છે. તેણે એ મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ કે સંસાધનોની ટેકનીકલ કાર્યરીતિ યોગ્ય છે, પ્રણાલીની સ્થિરતાની ખાતરી કરવી જોઈએ અને પ્રણાલિ સાકલ્યની જાળવણી માટે જરૂરી માપદંડો લેવાયા છે, દા.ત., સાઈટ પ્રતિબિંબિત છે અને તેના જેવું.

(4) **અન્ય ચાવીરૂપ નિર્દેશકો/ધોરણો(Other Key Indicators) :** અન્ય ચાવીરૂપ નિર્દેશકો કે જે સ્ત્રોતના સમીક્ષાત્મક મૂલ્યાંકન માટે અગત્યના છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

(1) **સ્ત્રોત યોગ્યતા(Resource Suitablity) :**

યોગ્યતા એ અર્થમાં કે - Scope શું સ્ત્રોત યોગ્ય માહિતી યોગ્ય પ્રમાણમાં(Preporation)માં ધરાવે છે કે કેમ કે, જેમાં ઉપયોગકર્તા રસ ધરાવતો હોય.

Audience આ સ્ત્રોત માટે ઈચ્છિત વાચકો છે. દા.ત., એવા સ્ત્રોતની યાદી બનાવવી કે જેમાં સમાજશાસ્ત્ર મેડીકલ વ્યવસાયિકો રસ ધરાવતાં હોય, ત્યારે SOSIG(Social Science Gate-way on the Net)ને બાકાત રાખી શકો છો કારણ કે તે સમાજશાસ્ત્રમાં સંશોધનકર્તા માટે માહિતી આપે છે મેડિકલ વ્યવસાયિકો માટે નહીં.

સમય સીમા(Timeliness) Undated websiteનો ઉપયોગ ટાળો. સ્ત્રોત ક્યારે પ્રકાશિત થયા તેને તપાસો અથવા છેલ્લે અપડેટ કર્યાની તારીખ જો તે વેબસાઈટ લાયબ્રેરી સૂચિપત્ર હોય અને વાઙ્મયસૂચિગત નોંધમાં સામયિક નિર્દેશિકા હંમેશા પ્રકાશન તારીખ દર્શાવેલ હોય છે.

◆ **વિદ્વતાપૂર્ણ વિ. પ્રખ્યાત - જાણીતો(Scholory versus Popular) :**

વિદ્વતાપૂર્ણ જર્નલ એ છે જે નિષ્ણાંત દ્વારા પ્રકાશિત અને નિષ્ણાંત માટે છે અને જેના લેખો Peer reviewed હોય, જે સ્ત્રોતની ગુણવત્તા નિશ્ચિત કરે છે. વિદ્વતાપૂર્ણ સ્ત્રોતો મોટેભાગે વાઙ્મયસૂચિ અને પાદનોંધ(footnote) લેખકનું નામ અને શૈક્ષણિક લાયકાતોનો સમાવેશ કરે છે.

જાણીતા મેગેઝીનોમાં ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા પ્રકાશનો જેવા કે સાયન્ટિફિક અમેરીકન અને એટલાન્ટિક મન્થલી થી સામાન્ય રસ ધરાવતાં ન્યૂઝ મેગેઝીનો જેવાં કે ન્યુઝવીક, યુ.એસ. ન્યુઝ અને વર્લ્ડ રીપોર્ટનો સમાવેશ થાય છે. આમાં પ્રકાશિત થતાં લેખો મોટે ભાગે વિદ્વાન લેખકો અથવા મુક્ત પત્રકાર દ્વારા લખાયેલ હોય છે અને તે સર્વસામાન્ય હિત માટે કામ કરતા હોય છે. જ્યારે મોટે ભાગે મેગેઝીનો

પ્રકાશનના ધોરણોને જાળવતા રહે છે, આ લેખો Peer-review પદ્ધતિમાંથી પસાર થતા નથી અને ભાગ્યે જ વાઙ્મયસૂચિગત નોંધો ધરાવતાં હોય છે.

તમારું સંશોધન Journal Index માં કરો અને તમારા સંશોધનને Refereed Publications થી સિમિત રાખો. તે તમારી શોધને માત્ર Scholarly Journals તરફ પાછા લઈ જશે. જો તમે Science, Current Contents ને web માં શોધતા હોય તો જો academic Journals અનુક્રમિત હશે તો જ તમને વિદ્વતાપૂર્ણ લેખો મળશે.

(2) આધારભૂતતા(Authority) :

લેખકની શૈક્ષણિક નિપૂર્ણતા સ્ત્રોતની અગત્યતા ઉકેલવા માટે અગત્યની છે. આ બાબતની આપણે અગાઉ ચર્ચા કરી ગયા છીએ. ત્યાં સંદર્ભ સ્ત્રોત હોય છે જે લેખકો અને વિદ્વાનો વિશેની વાઙ્મયસૂચિગત માહિતી આપે છે.

(3) અન્ય નિર્દેશકો(Other Indicators) :

અન્ય ગુણવત્તાપૂર્ણ મૂલ્યાંકન માટેના નિર્દેશો નીચે પ્રમાણે છે.

(દસ્તાવેજીકરણ)(Documentation) :

પાઠનોંધ સાથેની વાઙ્મયસૂચિ દર્શાવે છે કે લેખકે અન્ય સ્ત્રોત તપાસ્યા છે અને તે માહિતી વિશ્વસનીયતાપૂર્વક આપેલ છે અને તે/તેણીએ રજૂ કરેલ માહિતી વેબસાઈટ ઉપર, એક્સપર્ટ લિન્ક અથવા ફૂટનોટ દસ્તાવેજો કરતા સ્ત્રોતો અને અન્ય(વધારાના)સ્ત્રોતોનો ઉલ્લેખ કરી અને અન્ય વ્યૂપોઈન્ટને જોઈ શકાય છે.

વસ્તુલક્ષિતા(Objectivity) : સ્ત્રોતની માહિતી વિષયવસ્તુ, હકીકતને લગતું, પૂર્વગ્રહ વગરનું અને પક્ષપાત વગરનું હોવું જોઈએ તે કોઈ પ્રચાર ન હોવો જોઈએ. કંપની વેબસાઈટ ઉપરની જાહેરાતો દ્વારા પ્રોત્સાહન અપાતી હોવી ન જોઈએ કે તે કોઈ વિચારધારાની તરફેણ કરતી હોય કેટલાંક સ્ત્રોત હોય છે જેવા કે લાયબ્રેરી માટેના મેગેઝિનો, વગેરે. જેનો ઉપયોગ થઈ શકે જે દર્શાવે છે કે તેને પ્રકાશન જૂનવાણી(conservative) અથવા આધુનિક છે અથવા તે કોઈ ચોક્કસ ગૃપ સાથે જોડાયેલું છે.

પ્રાથમિક વિ. ગૌણ સંશોધન(Primary Versus Secondary Research)

સ્ત્રોતની વિશ્વસનીયતા નક્કી(નિર્ધારિત) કરતી વખતે, તે આપણને નક્કી કરવામાં ઉપયોગી થાય છે કે તે પ્રાથમિક સંશોધન છે કે ગૌણ સંશોધન. પ્રાથમિક સંશોધન મૂળ સંશોધન પદ્ધતિ અથવા પ્રથમ વખત દર્શાવાતાં નિર્દેશો(Findings) દર્શાવે છે. જેમાં ઉદાહરણો જેવાં કે, જર્નલ્સના લેખો, રિપોર્ટ અથવા અન્ય પ્રકાશનો અથવા પત્રકારો દ્વારા લખાતા ન્યૂઝપેપર ખાતા.

ગૌણ સંશોધન કઈ નવું સંશોધન દર્શાવતું નથી પરંતુ અગાઉ રજૂ થયેલા સાહિત્યનું સંકલન અથવા પૃથક્કરણ રજૂ કરે છે. ઉદાહરણો જેવા કે, એનસાઈક્લોપિડીયા નોંધ અને અન્ય સંદર્ભ પુસ્તકો અને પાઠ્યપુસ્તકોની નોંધો.

◆ **તમારી પ્રગતિ ચકાસો. કસોટી :**

4. માહિતી સાધન સામગ્રીઓ યોગ્યતા તપાસવા(ચકાસવા) માટેના કયા ધોરણો છે ?

નોંધ (1) તમારા જવાબ નીચે દર્શાવેલ જગ્યામાં લખો

(2) તમારા જવાબ એકમને અંતે આપવામાં આવેલ જવાબ સાથે તપાસો

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(4) સંદર્ભ સ્ત્રોતો(Reference Sources) :

ઘણા બધા સંદર્ભ સ્ત્રોતો વિવિધ સ્ત્રોતો વિશેનું વર્ણનાત્મક મૂલ્યાંકન પૂરું પાડતો હોય છે, જેવાં કે

પુસ્તક સમીક્ષા(Book Review) : પુસ્તક સમીક્ષાએ જર્નલ, મેગેઝીન અથવા સમાચાર પત્રમાં આવે છે, જે તાજેતરમાં પ્રકાશિત થયેલ પુસ્તક વિશે વર્ણનાત્મક અને મૂલ્યાંકિત ચર્ચા પૂરી પાડે છે અન્ય લોકોએ પુસ્તકનું કેવી રીતે મૂલ્યાંકન કર્યું છે તેનું વાચન તમને તે પુસ્તકનો ઉપયોગ તે નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે. ઘણી બધી નિર્દેશિકાઓ ઉપલબ્ધ છે જે પુસ્તક સમીક્ષાના સંદર્ભો પૂરા પાડે છે જેનો તમે ઉપયોગ કરી શકો છો. બુક રીવ્યુઝ ડાયજેસ્ટ(1905-ચાલુ) ઓનલાઈન પણ 1983-ચાલુ; બુક રીવ્યુ ઈન્ડેક્સ(1965-)

જર્નલ અનુક્રમણિકા(Journal Indexes) : મથાળું અને/અથવા પુસ્તકના લેખક ઉપર સર્ચિંગ કરી, આપેલા વિષય વિસ્તાર ઉપર તમે પુસ્તક વિશે ઘણી બધી સમીક્ષાઓ મેળવી શકો છો.

ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકા(Citatin Index) : સ્કોલરશીપ ઉપર ચોક્કસ સ્ત્રોતની થતી અસર તપાસવા માટે, ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકાનો ઉપયોગ તમે કરી શકો છો. ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકા એ કાર્ય ક્યારે અને ક્યાં થયું તે તેની યાદી આપે છે. નીચેના ડેટાબેઝોમાં ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકાઓ ઉપલબ્ધ છે : web of Science : <http://www.webofscience.com>; Science Citation Index(1945-Present); Social Science Citation Index(1970-Present); Arts & Humanities(Citation Index(1975-Present)). ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકાઓ મુદ્રિત, સીડી અને ઓનલાઈન સ્વરૂપમાં ઉપલબ્ધ છે.

(5) લીન્કો(Links) : ગુણવત્તાસભર સાધન સામગ્રી એ તરફની લિન્કથી આવેલ સાઈટ સ્ત્રોતની ગુણવત્તા દર્શાવે(વર્ણવે) છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો. કસૉટી :

5. સાધન સામગ્રીના મૂલ્યાંકન માટે પદ્ધતિના ધોરણો કેટલા અગત્યના છે ? આ ધોરણોનો ઉપયોગ કરતી વખતે કયા તત્ત્વોનું ખરાપણું તપાસી શકાય છે ?

નોંધ

(1) તમારા જવાબ નીચે દર્શાવેલી જગ્યામાં લખો

(2) તમારા જવાબ એકમને અંતે આપવામાં આવેલા જવાબોથી તપાસો.

16.6 સારાંશ(SUMMARY) :

માહિતી તેની સ્ત્રોત વિશ્વસનીયતા અને ગુણવત્તાને આધારે ટકે છે. વેબ મલ્ટીમીડીયા માહિતીનો એક વિશાળ ભંડાર બની ગયું છે. ઈન્ટરનેટ ઉપર ઉપલબ્ધ સાહિત્ય તેની ચોક્કસતા, વિશ્વસનીયતા અને મૂલ્યના સંદર્ભમાં મોટી વિવિધતામાં ઉપલબ્ધ છે. વેબનો વિશાળ અને ઝડપી વિકાસનો બદલાવ,

ચોક્કસ ઉપયોગ કર્તા માટે જરૂરી માહિતી ફરી પાછી મેળવવી મુશ્કેલ બની જાય છે. વેબ ઉપર ઉપલબ્ધ માહિતી સામાન્ય રીતે વિવિધતાસભર, લેબલ વગરની(Unlabeled), સમય સાથે બદલાતી રહેતી અને વિખરાયેલી પડેલી હોય છે. આથી, ગુણવત્તાસભર માહિતીને ઓળખવી, ઓળખી અને અયોગ્ય માહિતીને દૂર કરવી અને ઉપયોગકર્તાના પ્રતિભાવોને ધ્યાનમાં લેવી જેવી બાબતોને અહીંયા ધ્યાન ઉપર લેવામાં આવ્યા છે. પ્રણાલિકાગત માધ્યમો જેવા કે પુસ્તકો, સામયિકો અને સુવ્યવસ્થિત દસ્તાવેજોથી જેમ માહિતીને વેબ ઉપર જાહેર કરતા પહેલા કોઈ દ્વારા તેને મંજૂરી આપવામાં આવતી નથી. એક સંશોધનકર્તા તરીકે તમારી એ ફરજ બને છે કે તમને જે મળે તેની ચકાસણી કરો કે જેથી તે તમારી જરૂરિયાતો સાથે બંધબેસતી છે કે કેમ તે તમે નક્કી કરી શકો. World Wide Web ઘણા બધા વિષયો ઉપર સંશોધન(પૂરું) કરવા માટે ખૂબ જ સારી જગ્યા છે. પરંતુ, દસ્તાવેજો અથવા પેજસને વેબ ઉપર મૂકવા ખૂબ જ સરળ, સસ્તા અને મફત; અનિયંત્રિત રીતે દેખરેખવગરના છે.

વેબ ઉપર જે કાંઈ ઉપલબ્ધ છે તેનું વ્યવસ્થિત મૂલ્યાંકન થાય તે શાણપણ ભરેલું, માહિતી પૂરી પાડનાર તરીકે એનો ભાર તમારી ઉપર વિશ્વસનીયતા સ્થાપવા બદલ વાંચકે લેખકના અધિકાર, સમય, સીમા અને તમને જે મળે છે તેના જોડાણ પર રહેલું છે. દસ્તાવેજ(Document)ની સરળતાથી કોપી થઈ શકે ભૂલ થઈ શકે, છે કે જે જાણી જોઈને અકસ્માતે થઈ શકે છે તેથી તે અગત્યનું છે કે ઈન્ટરનેટ સાધન સામગ્રીઓને મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયામાં મૂકીએ.

- ◆ ઉપલબ્ધ સાધનોની વિશ્વસનીયતા ચકાસવી.
- ◆ માહિતીના લેખન માટે જે જવાબદાર લેખક હોય તેની આધારભૂતતા તપાસવી.
- ◆ માહિતીનું તબક્કાપણું કે કાલગ્રસ્તતા પ્રમાણભૂતતાના અર્થમાં જોવી.
- ◆ ઈચ્છિત ઉપયોગકારો માટે આપેલી માહિતીની યોગ્યતા ચકાસવી.

ગુણવત્તાની ચકાસણી પ્રાથમિક રીતે બે અગત્યની બાબતો પર આધાર રાખે છે. જેવી કે,

- (1) વ્યક્તિગત જરૂરિયાત.
- (2) મૂલ્યાંકન કરાયેલ સ્ત્રોતના લક્ષણો.

તમારા સંશોધન માટે અપાયેલી માહિતીની પ્રસ્તુતતા અને આધારભૂતતા કેવી રીતે નક્કી કરવી તે શીખવું અથવા ઉપયોગકર્તાઓને જરૂરી માહિતી કેવી રીતે પૂરી પાડવી, તે સંશોધનની મહત્વની આવડત(Skill) છે. આપણે ઈન્ટરનેટ ઉપર ઉપલબ્ધ માહિતીનું મૂલ્યાંકન કરતા ઘણી બધી સાઈટ્સ જોવા મળે છે. જે તમને દિશા નિર્દેશ(Direct) કરે છે અથવા મદદ કરે છે. જેવી કે,

Internet Detective(<http://www.sosig.ac.uk./desire/internet-detective.html>)

Searchability : Guides to Specialized Search Engines

(<http://www.searchability.com>)

Search IQ(<http://www.searchiq.com>)

અન્ય મધ્યસ્થ સાધનો(Other Intermediry Tools) :

મૂલ્યાંકન ધોરણોને બે પ્રકારમાં વહેંચવાના પ્રયત્નો થયા છે તેના Nature આધારિત અને મૂલ્યાંકન જરૂરિયાતના પાસાઓ આધારિત છે. દા.ત., જો તેને તરત જ ઉપયોગમાં લેવાનાર સ્ત્રોતની ગુણવત્તા તપાસવા ઈચ્છતા હોવ તો, તમે કેટલાક નિર્દેશોને જોઈને તેને નક્કી કરી શકો. તેમ છતાં આ સમગ્ર મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયાને પૂર્ણ રીતે સંદર્ભ આધારિત તરીકે ગણવા જોઈએ.

બે મૂલ્યાંકન પદ્ધતિ માપદંડો છે :

- (1) વર્ગીય ધોરણ(Generic Criteria)
- (2) ચોક્કસ ધોરણ(Specific Criteria)

તમે જે પ્રક્રિયા(Technique) અપનાવી છે તે સર્ચ એન્જિન અથવા અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી મળતા સર્ચને

પરિણામો તરફ નજર કરીને શરૂ થશે અને તેના પછી મળતી માહિતી પર સંશોધન કરી અને તેના પેજ ઉપરથી ઉઠીને અન્ય લોકો તે પેજ વિશે શું કહે છે અથવા તેના લેખકની ઓળખ અથવા અન્ય ગુણવત્તા બાબતો. આ યુનિટ પ્રશ્નો પૂરા પાડે છે, જે મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયા દરમિયાન જ્યારે મૂલ્યાંકન ધોરણોના ઉપયોગ કરતી વખતે ઈન્ટરનેટ માહિતી સાધન સામગ્રીઓના મૂલ્યાંકન વખતે જરૂરી બને છે.

મૂલ્યાંકન માટેના વર્ગીય ધોરણોમાં નીચેના પાસાંઓનો સમાવેશ થાય છે.

- (1) (URL યોગ્યતા)(URL Appropriateness)
- (2) (જવાબદારી/લેખક)(Responsibility/ Author)
- (3) હેતુ(Purpose)
- (4) દસ્તાવેજીકરણ(Documentation)
- (5) અન્ય દ્વારા માન્યતા(Recognition by Other)
- (6) માહિતી(Information)

(1) વિષયવસ્તુ(Content)

(2) ચલણ(Currency)

(3) વ્યાપ્તિ(Coverage)

(7) **વ્યક્તિગત વિવેકબુદ્ધિ(Persental Discretion)** : મૂલ્યાંકન માટેના ચોક્કસ ધોરણો એ મૂલ્યાંકનના વિગતવાર અને વધારે ચોક્કસ બાબતોનો સમાવેશ કરે છે. મૂલ્યાંકનના વિવિધ ધોરણોને નીચેના ચાર પ્રકારોમાં વહેંચવામાં આવે છે.

- (a) વિષયવસ્તુ ધોરણ (Content Criteria)
  - ◆ વિશ્વસનીયતા (Validity)
  - ◆ અધિકાર (Authority)
  - ◆ કાયમી (Substantiveness)
  - ◆ ચોક્કસતા (Accuracy)
  - ◆ વિસ્તૃતતા (Comprehensiveness)
  - ◆ અજોડતા (Uniqness)
  - ◆ સમગ્ર રચના(શૈલી) (Overall Format)
- (b) રચના ધોરણ (Form Crietria)
  - ◆ ખેડાણની સરળતા (Ease of Navigation)
  - ◆ ઉપયોગકર્તા સહયોગ (User Support)
  - ◆ માનક (Standards)
  - ◆ ટેકનોલોજી (Technology)
  - ◆ સુંદરતાની કદર (Aefthetics)
- (C) પ્રક્રિયા ધોરણ (Process Criteria)
  - ◆ માહિતી સત્યતા (Information Veracity)
  - ◆ સાઈટ પ્રમાણિકતા (Site Uprightness)
  - ◆ પ્રણાલિ સાકલ્ય/અખંડિતતા (System Intigrity)

(d)	અન્ય ચાવીરૂપ નિર્દેશકો	(Other Key Indicators)
◆	સ્ત્રોત યોગ્યતા	(Resource suitability)
◆	આધારભૂતતા	(Authority)
◆	સંદર્ભ સ્ત્રોત	(Reference Source)
◆	લીન્કો	(Links)
◆	નિર્દેશકો	(Other Indicators)

16.7 તમારી પ્રગતિ ચકાસો ના ઉત્તરો (ANSWERS TO SELF CHECK EXERCISES)

(1) ત્યાં ઘણી બધી સાઈટ્સ છે જે તમને ઈન્ટરનેટસાધન સામગ્રીઓની ગુણવત્તાના મૂલ્યાંકન માટે માર્ગદર્શન અને મદદ પૂરું પાડે છે.

- ◆ Internet Detective(<http://sosig.ac.uk/desire/internet-detective.html>)
- ◆ Searchability : Guides to Specialised Search Engines)
(<http://www.searchability.com>)
- ◆ SearchIQ(<http://www.searchiq.com>)
- ◆ Other Intermediary Tools

(2) દસ્તાવેજ અથવા પેજને વેબ ઉપર પ્રકાશિત કરવું ખૂબ જ સરળ, સસ્તું, અનિયંત્રિત દેખરેખ વગરનું છે. ઈન્ટરનેટનો મોટો લાભ અને તક એ છે કે તે લોકોને પોતાને અભિવ્યક્ત કરવાની છૂટ આપે છે, એકબીજાને મેળવી શકે છે, વિચારોનું આદાનપ્રદાન કરી શકે છે, દુનિયામાં પથરાયેલા એક જેવા રસવાળા ગૃપને શોધી શકે છે અને જેનેકદાપિ મળી શકાય નહિ, અને વેબ પર હાયપર ટેક્સ જોડાણ દ્વારા, જે તેને ક્લિક કરે તે ઘણા બધા લોકોના વિચારો અને વ્યક્તિત્વને ઓળખી ભલામણ કરે છે. દસ્તાવેજોની સરળતાથી કોપી થઈ શકે છે તેની સાથે ચેડા પણ થઈ શકે છે, અથવા જાણી જોઈને અથવા અકસ્માતે ભૂલ થઈ શકે છે. મોટે ભાગે પ્રકાશનોની જેમ સામાન્ય રીતે વર્લ્ડ વાઈડ વેબમાં પ્રક્રીય કરવા માટે સંપાદકો નથી હોતા અને ઉમેરો સુધારો કરાતો નથી અથવા જ્યાં સુધી તે પ્રકાશનની વિશ્વસનીયતા મળતી નથી ત્યાં સુધી અસ્વીકાર થતો નથી.

જે પણ કંઈ આપણને વેબ ઉપર મળે છે તેનું સાવચેતીપૂર્વક મૂલ્યાંકન કરવામાં બુદ્ધિમાનતા રહેલી છે. આનો એક માહિતી પૂરી પાડનાર તરીકેનો ભાર તમારા ઉપર રહેલો છે, જ્યારે વાચકના પક્ષે તમને જે પણ મળે તેની પ્રમાણિકતા, વિશ્વસનીયતા, ઓથરશીપ, સમયસીમા અને અનુબંધ કરવો જોઈએ. તેથી તે અગત્યનું છે કે ઈન્ટરનેટ સ્ત્રોતોને મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયાનો એક ભાગ બનાવવો :

- ◆ સાધન સામગ્રીઓની વિશ્વસનીયતા નક્કી કરવી.
- ◆ વિષયવસ્તુ માટે જવાબદાર લેખકની જવાબદારીને સમજવી.
- ◆ માહિતીની તાજેતરની કે જૂનીના સંદર્ભમાં વિશ્વસનીયતા તપાસવી.
- ◆ ઈચ્છિત ઉપયોગકર્તાઓ માટે આપેલ સાધન સામગ્રીઓની યોગ્યતા ચકાસવી.

અથવા માહિતીનું તત્કાલપણું કે કાલગ્રસ્તતાને પ્રમાણભૂતતાના અર્થમાં જોવી.

(3) બે પ્રકારના મૂલ્યાંકન ધોરણો :

- ◆ વર્ગીય ધોરણ(Generic Criteria)
- ◆ ચોક્કસ ધોરણ(Specific Criteria)

મૂલ્યાંકન માટેના વર્ગીય ધોરણ સાથે જોડાયેલા વિવિધ પાસાઓ :

- (1) યોગ્યતા (URL Appropriateness)
- (2) જવાબદારી/લેખક (Responsibility/ Author)
- (3) હેતુ (Purpose)
- (4) દસ્તાવેજીકરણ (Documentation)
- (5) અન્ય દ્વારા માન્યતા (Recognition by others)
- (6) માહિતી (Information)
  - (i) વિષયવસ્તુ (Content)
  - (ii) ચલણ (Currency)
  - (iii) વ્યાપ્તિ (Coverage)
- (7) વ્યક્તિગત વિવેકબુદ્ધિ (Personal Discretion)

(4) સાધન સામગ્રીઓની યોગ્યતાના નિર્ણય માટેના ધોરણો :

- (એ) Scope શું સ્ત્રોત યોગ્ય માહિતી યોગ્ય પ્રમાણમાં ધરાવે છે કે કેમ કે, જેમાં ઉપયોગકર્તા રસ ધરાવતો હોય.
- (બી) ઓડિયન્સ - આ સ્ત્રોત માટે ઈચ્છિત ઓડિયન્સ કોણ છે.
- (સી) સમયસીમા(Timeline) : સ્ત્રોતકેટલો તત્કાલ છે અથવા કાલગ્રસ્ત(આઉટડેટેડ) છે. સાઈટનું ચલણ એટલે કે સ્ત્રોત પ્રકાશિત થયાની તારીખ અથવા તો તે જે વેબસાઈટ પર હોય તો તેને અપડેટ કર્યા તારીખ.

વિદ્વતાપૂર્ણ વિ. જાણીતો(પ્રખ્યાત)(Scholarly vs. Popular)

સ્ત્રોત વિદ્વતાપૂર્ણ છે કે પ્રખ્યાત, વિદ્વતાપૂર્ણ જર્નલ જે મોટાભાગે વિદ્વાનો દ્વારા અને માટે પ્રકાશિત થાય છે અને જેના લેખો પ્રિ-રિવ્યૂ હોય કે જે સ્ત્રોતની ગુણવત્તાને નિશ્ચિત કરે છે. જાણીતા પ્રખ્યાત મેગેઝિનમાં લેખો મોટે ભાગે સ્ટાફ લેખકો દ્વારા અથવા મુક્ત પત્રકારો અને તે સામાન્ય વાચકો(ઓડિયન્સ)ને ધ્યાનમાં લઈ લખાયેલા હોય છે.

- (5) પ્રક્રિયા ધોરણો મોટે ભાગે પદ્ધતિના મૂલ્યાંકન સાથે જોડાયેલા છે. ઈન્ટરનેટ ઉપરના સ્ત્રોત અસ્થિર અને સમય સાથે બદલાતા રહેતા અને ઈન્ટરનેટ સ્ત્રોત વચ્ચેનું જોડાણ મુખ્યત્વે ત્રણ બાબતો પર આધાર રાખે છે. મૂળ માહિતી પૂરી પાડનાર વેબસાઈટ મેસેન્જર અને તેના પાછળની ટેકનોલોજી પદ્ધતિનો માપદંડ. પ્રક્રિયા અને પદ્ધતિઓને ધ્યાનમાં લઈને લાગુ કરવી જોઈએ કે જે માહિતી સાધન સામગ્રીઓને મદદ કરવા માટે હોય છે. માહિતી કાર્યસ્થાન(ઈન્ટરફેસ) અને સ્ત્રોતો માટે મદદ કરનાર પદ્ધતિ દરેક વિશ્વસનીય જોઈએ. આ માપદંડ અંતર્ગત નીચેની બાબતો જોઈ શકાય.

- (i) માહિતી સત્યતા(Information Veracity), માહિતીની સત્યતા એ મૂળભૂતરીતે માહિતી પૂરી પાડનારનું કાર્ય છે. આ ધોરણનો ઉપયોગ કરી તત્વો/પાસાંઓની સત્યતા જાણી શકાય:
  - ◆ શું માહિતી પ્રવર્તમાન અને તાજેતરની છે ?
  - ◆ માહિતીનું સ્વરૂપ કેટલું ટકાઉ છે ?
  - ◆ માહિતીના વિષયવસ્તુની યોગ્ય જાળવણી થાય છે ?
  - ◆ અન્ય તેના જેવી બાબતો.

(ii) સાઈટ પ્રમાણિકતા(Site Uprightness) :

વેબસાઈટ મેનેજરનું કાર્ય છે નીચેની બાબતો જેવી કે, સાઈટનું સમયાંતરે updataion, dead links ને દૂર કરવી. જો URL કામ કરતું ન હોય તો સંલગ્ન Linkનો સંપર્ક કરવો, વગેરે. જેવી બાબતો. તેણે અસરકારક રીતે Site ને ચલાવવી અને સંભાળ રાખવી હોવી જોઈએ, જેથી તેનું ટકાઉપણું જાળવણી અને સંશાધનોની સ્થિરતા નિશ્ચિત થઈ જાય.

(iii) પ્રણાલિ સાકલ્ય/અખંડિતતા(System integrity) :

પ્રણાલિ સાકલ્યનું કાર્ય એ પ્રણાલિ વહીવટકર્તાનું છે. તેણે એ મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ કે સંસાધનોની ટેકનીકલ કાર્યરીતિ યોગ્ય છે, પ્રણાલીની સ્થિરતાની ખાતરી કરવી જોઈએ અને પ્રણાલિ સાકલ્યની જાળવણી માટે જરૂરી માપદંડો લેવાયા છે, દા.ત., સાઈટ પ્રતિબિંબિત છે અને તેના જેવું.

16.8 ચાવીરૂપ શબ્દો(KEY WORDS)

વેબસાઈટ (Website) : કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થાની માલિકીના અથવા તેમના દ્વારા ઉત્પાદિત કરાયેલા, એક બીજા સાથે જોડાયેલા HTML પાનાઓનો સમૂહ કે જે સામાન્ય રીતે WWW દ્વારા ઉપલબ્ધ હોય.

ઉદ્ધરણ અનુક્રમણિકા (Citation Index) : પ્રસિદ્ધ થયેલ લેખોની અનુક્રમણિકા કે જેમાં તમામ લેખની વાક્યમય સૂચિગત વિગતો હોય અને લેખમાં ઉપયોગમા લેવામાં આવેલ મુખ્ય લેખની વિગતો આપવામાં આવેલ હોય.

16.9 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન(REFERENCES AND FURTHER READING) :

Beck, S.(1997). *Evaluation Criteria: The Good, the Bad and the Ugly: Or why is it Good Idea to Evaluate Web Sources*. Available online(<http://lib.nmsu.edu/instruction/evalcrithtml>).

Cooke, A.(2001). *A Guide to Finding Quality Information on the Internet: Selection and Evaluation Strategies*, 2nd ed. London: Library Association Publishing.

Critical Evaluation of Resources.(2002). Available online(<http://www.lib.berkeley.edii/TeachingLib/Guides/Evaluation.html>).

Doherty,Paul.(2000). *Cyberplaces: The Internet Guide for A/E/C*. Kingston, H.A.,U.S.A.: Robert S. Means Co. *Evaluating Information Found on the Internet*.(2005). Available onjine(<http://www.library.jhu.edu/elp/useit/evaluate/>).

Evaluation of Internet Resources in the Librarians' Index to the Internet(2002). Available online(<http://lii.org>).

Jones, D.(1999). *Critical Thinking in an Online World*. Available online(<http://www.library.ucsb.edu/untangle/jones.html>).

Meyer, E. Barbara.(2001). *Evaluating Web Sites*. EdTech Center-Life Sciences University of Illinois - Urbana, IL USA. Available online(<http://www.uiuc.edu/>).